

БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ

Публикувано от Dimova на 02.02.2010, 21.29

В началото на XX в. Великите сили, бдящи върху цялостта на Османската империя, вече не са единни. Двете новосформирани военнополитически групировки: Антантата (Англия, Русия и Франция) и Тройният съюз (Германия, Австро-Унгария и Италия) стоят на прага на световен военен конфликт. С оглед на тази международна обстановка цар Фердинанд (1887-1918 г.) изгражда политическата стратегия на България за война с Турция, а именно създаването на Балкански съюз. Към ускорена развръзка на преговорите тласкат и настроенията на българите в Македония и Одринско. Те живеят при робските условия отпреди Берлинския конгрес и настояват за бърза промяна на статуквото. На тяхна страна е и обществеността в България, която откликва с апели към политиците и дипломатите за разумни компромиси в преговорите със Сърбия. На 29 февруари (13 март) 1912 г. е подписан българо-сръбски договор “за приятелство и съюз”. Към този документ има и “Тайно приложение”. През май 1912 г. е сключена и военна конвенция между страните.

Според тези документи България и Сърбия се задължават да действат единно в случай на нападение от страна на Турция или някоя велика сила (визира се Австро-Унгария). България се ангажира с 200 000, а Сърбия с 150 000 войници. Договорът уточнява и придобивките на двете държави при евентуална успешна война срещу Турция. Сърбия признава на България правото над земите на изток от р. Струма и Родопите, а България се отказва от претенции в полза на Сърбия на териториите на север и запад от Шар планина (Косово и Новопарския санджак). Сърцевината на договореностите са постановките за съдбата на Македония. Първият вариант предвижда тя да получи автономия, но тази идея се приема половинчато още в самия текст. Вторият вариант е Македония да се подели на две части. “Безспорната зона” – земите на югоизток от линията Крива паланка-Охрид, се дава на България. Територията между тази линия и Шар планина се определя като “спорна зона”, чийто притежание трябва да се определи от арбитражното решение на руския император Николай II. Българо-сръбските договорености са груба грешка на българската дипломация. За първи път България се съгласява Македония да бъде разделена. С този ход българската политика губи своя фундаментален коз: българската националност на мнозинството от населението на Македония.

На 16 май 1912 г. България прави втората стъпка към изграждането на Балканския съюз. Подписаният “Договор за отбранителен съюз” с Гърция е втората стратегическа грешка на българската дипломация. В документа изобщо не се поставя въпросът за разпределението на евентуално отвоюваните от Турция земи. Българските държавници не искат да определят с Атина границите в Македония, защото съзнават, че тя е неотстъпчива по въпроса за Солун. Те залагат на съмнителната позиция, че решаването на териториалните спорове може да стане впоследствие при благоприятни за България условия. Подобно политическо поведение обаче предоставя на гърците пълна юридическа свобода на действие. Съгласно военната конвенция между двете

страни България трябва да участва във войната с 300 000, а Гърция – със 120 000 войници. Към вече оформения Балкански съюз на 15 август 1912 г. с устна декларация се присъединява и Черна гора. Направени са опити и за привличане на Румъния. Букурещ обаче отказва да се присъедини към Балканския съюз като се съобразява с позициите на Централните сили.

Специалните военни конвенции на България със Сърбия и Гърция уточняват войсковите контингенти и насоките, в които трябва да действат. Тук българските политици допускат нова грешка. Фактически те оставят военните сами да изготвят плана за война с Турция без да го ориентират към политическите интереси на България. Така страната се задължава да се сражава почти единствено в Източна Тракия, където са съсредоточени основните турски сили. По този начин България се лишава от възможността да подкрепи с военни средства своята кауза в Македония, където срещу далеч по-малоброен противник трябва да действат армиите на Сърбия и Гърция, подкрепени само от българската Седма Рилска дивизия, при това подчинена на сръбското главно командване. Така Балканският съюз е изграден върху основата на двустранните договори между България и другите участници. Общо споразумение между четирите страни не се подписва. Сърбия, Гърция и Черна гора не сключват помежду си никакви допълнителни споразумения.

През лятото на 1912 г. Балканския съюз е вече готов за военна акция. Известният български политик Никола Генадиев открито призовава: “По-добре война, отколкото бездействие!”, а един вестник възкликва: “Македонският въпрос е разрешим само със силата на оръжието!”.

По предварителна уговорка на 17 септември 1921 г. балканските съюзници обявяват обща мобилизация. На 26 септември Чертна гора напада Империята. Съюзниците изпращат нота до Високата порта, в която настояват за изпълнение на чл. 23 на Берлинския договор и то така, че християнското население в Турция да получи “пълна политическа автономия”. Цариград я отхвърля и на 3 октомври обявява, че се намира в състояние на война с балканските държави. На 5 октомври 1912 г. България, Сърбия и Гърция обявяват война на Турция.

От съюзническата армия най-многобройна е българската войска – близо 600 000 войници. Тя е организирана в три армии, начело на които стоят съответно: на I-ва армия – ген. Васил Кутинчев; на II-ра – ген. Николай Иванов и на III-та – ген. Радко Димитриев. Първа армия напредва към турската граница по поречието на р. Тунджа. Втора армия се съсредоточава от изходни позиции в триъгълника между р. Марица, Харманли и Хасково. Трета армия потегля към околностите на Ямбол, а нейните авангардни части настъпват към Лозенград. Съгласно Конституцията върховен главнокомандващ е цар Фердинанд, а негов заместник е ген. Михаил Савов. Началник на Генералния щаб е ген. Иван Филчев. Бежанците от Македония и Одринско сформират подготвеното за бойни действия Македоно-Одринско опълчение, съставено от близо 15 хил. бойци. Командването му се поема от запасния генерал Никола Генов.

В началните дни на войната командващите българската армия проявяват голям тактически умения, а войниците – изключителна храброст. Първите големи боеве са при линията Одрин Лозенград. Турската източна армия търпи големи поражения при Гечкенли, Селиолу, Ескиполос, Ерикери, Петра и др.

На 11 септември 1912 г. войските на обединените под общото командване на ген. Р. Димитриев Първа и Трета армия влизат в опразнения от турците Лозенград. Една силна военна крепост се предава без бой. Малко преди това шефът на германската военна мисия в Турция фон дер Голц окачествява лозенградските укрепления като превземаеми “само от немската армия и то в продължение на не по-малко от три месеца”. Английският в. “Дейли телеграф” бърза да нареди българската победа в челото на един от най-големите триумфи в световната военна история.

След падането на Лозенград турските войски панически се изтеглят на укрепената линия Бунархисар-Караагач-Люлебургаз. Решителните боеве за нея протичат между 15-20 октомври 1912 г. Българските войски успяват да разгромяват превъзхождащата ги по численост близо 130-хилядната турска войска. Чуждите военни наблюдатели сипят похвали за тях, а един английски вестник отбелязва: “Българите биха победили даже тогава, когато са въоръжени само с кинжали”. Така българските войски се озовават на 40 км от Цариград. Последна преграда пред Цариград е силно укрепената линия при Чаталджа. По този повод един западен журналист коментира: “В Източна Европа се появи нова военна сила, която даже Великите сили не ще могат да удържат”. Българското командването обаче преви грешка като забавя настъплението. Пропуски в снабдяването и холерна епидемия понижават духа на бойците. Не са попълнени числените загуби. Липсва осигурен подвоз на муниции.

Междувременно Втора българска армия предприема обсада над Одрин. Тук българските летци от Първо аеропланно отделение за пръв път в историята на военното изкуство използват самолета като бойно средство. На 7 ноември и българският черноморски флот записва своята първа победа – торпедоносецът “Дръзки” торпилира големия турски кръстосвач “Хамидие”.

Българските победи стопяват резервите на Лондон, Петербург и Париж във възможностите на малката балканска държава, но възможността България да сложи ръка върху Проливите и да стане фактор за цялата им близкоизточна стратегия не им се нрави. Още по-неприемлива е подобна перспектива за Виена и Берлин. Тук българските победи се възприемат като тежък удар върху германската и австро-унгарската балканска стратегия. Зад гърба на Русия дипломатията на Централните сили започва сондажи в Лондон и Париж за запазване на балканското статукво и спасяване на Турция от пълен разгром.

Успешни са действията и на българските войскове отряди в Родопите и Западна Тракия. В техния състав победи бележат и много от дружините на Македоно-Одринското опълчение. Родопският и Хасковският отряд достигат Бяло море. Гюмюрджина пада без бой. Родопите са свободни. Към средата на ноември действащият в Родопите турски корпус на Явер паша се предава в плен. Седма Рилска дивизия пък настъпва в Македония под командването на сръбския ген. Степанович. След поредица от успешни битки са освободени Горна Джумая, Кукуш, Дойран. Важни позиции на противника са пометени при Струмица и Рупелското дефиле. В тясно единодействие с дивизионното командване воюват и четирите отряда на ВМОРО. Така се дава силен тласък на българското националноосвободително движение в Македония и то се разгръща като сериозна военна сила – важен фактор за дезорганизирането на вражеския тил. Четниците превземат Щип, Мелник

и много други селища. На 27 октомври 1912 г. Седма Рилска дивизия достига Солун, но броени часове преди българите в града влизат гръцките кавалеристи.

Победи постигат и българските съюзници. След първоначалните неудачи сръбските войски, действащи в районите на Куманово и Скопие нанасят сериозни поражения на осмската Вардарска армия. Успешно напредват и гръцките войски, съсредоточени в Южна Македония. В помощ на сръбските и гръцките дивизии се сражават чети на ВМОРО и черногорски полкове. В края на октомври 1912 г. в Епир и Албания непревзети остават само обсадените крепости Янина и Шкодра.

Така само за около три седмици балканските съюзници изправят Турция пред военна катастрофа. На 28 октомври 1912 г. великият везир Кемил паша изпраща телеграма до цар Фердинанд, в която предлага примирие. Заслепен от военните победи, цар Фердинанд отхвърля примирието с надеждата да триумфира в Цариград. Телеграмата е скрита от съюзниците, а цар Фердинанд издава заповед за настъпление срещу Чаталджанските укрепления, въпреки съветите на български и чужди специалисти да не прибързва с атаката. Върлуващата холера сред българските войници и силата на чаталджанските фортове, подкрепени от свежи турски попълнения обаче обричат българската атака от 4 и 5 ноември на неуспех. На 20 ноември 1912 г. България сключва примирие с Турция, но вече при по-неблагоприятни за България условия. С това завършва и първата фаза на Балканската война.

На 3 декември 1912 г. в Лондон започват преговорите за мир между балканските съюзници и Турция, в които Великите сили открито налагат посредническата си роля. Почти едновременно с тези преговори започва и конференция на посланиците на Великите сили, на която групировките на Антантата и Тройния съюз искат да защитят стратегическите си интереси на Балканите. Българската делегация, водена от д-р Стоян Данев споделя общото искане на съюзниците: Турция да отстъпи всички свои европейски владения на запад и север от линията Мидия-Енос и Егейските острови. Окуражена от неуспеха на българите при Чаталджа, Високата порта отказва да отстъпи Одринска Тракия. На 4 януари 1913 г. Великите сили изпращат нота до Високата порта, в която я съветват да отстъпи. Преговорите се усложняват и от претенциите на Румъния за промяна на границата в Добруджа – компенсация за евентуалното българско териториално разширение. Конфликтно се сблъскват и интересите на Виена и Белград заради сръбското настъпление към Адриатика. Австро-Унгария дори концентрира войски на границата със Сърбия. На 10 януари 1913 г. националистически настроеният младотурски комитет "Единение и прогрес" извършва преврат в Цариград със съдействието на немската дипломация. Новото турско правителство прекъсва разговорите. В Одринска Тракия се съсредоточават нови турски съединения от Мала Азия, прехвърлени с подкрепата на Германия. Балканската война навлиза в своя втори етап.

И в него българските войски трябва да отразяват най-силните удари на противника. Те сразяват настъпващите при Булаир и Шаркьой турски корпус и успяват да отблъснат турските контраатаки при Чаталджа. Ключът към победата обаче е Одрин.

След дълга и старателна подготовка Втора армия започва атаката на 12 март. Българските войски печелят историческа битка срещу 70 хил. първокласни турски войници, скрити зад 26 форта и защитавани от 524 оръдия. Храброст, тактическо майсторство и използването на редица нови бойни способности водят до победата, наречена от чуждите военни специалисти “едно от най-смелите и най-бляскавите приключения, непредприемани никога”. Други пък характеризират победителите като “най-добрата бойна машина за своя размер в Европа”. Скоро след това гръцката армия превзема Янина, а черногорските и сръбските войски – Шкодра. Младотурците са принудени да подновят мирните преговори.

Краят на Балканската война е сложен с Лондонския мирен договор от 17 май 1913 г. Според него Турция се отказва в полза на своите противници от всички територии на север и запад от линията Мидия-Енос. О. Крит преминава във владение на Гърция. Тази освободителна, справедлива и прогресивна война прави голяма крачка напред в решаването на общобалканския национален въпрос. Лондонският договор обаче не определя новите граници на балканските държави, които трябва да бъдат утвърдени от самите тях.

Причините за последвалите териториални противоречия между балканските държави се коренят в техните шовинистически амбиции за създаване на “велики държави”: Велика България със Солун и Одрин, Велика Сърбия с излаз на Адриатика и с голяма част от Македония, Велика Гърция със Солун и граница на Охридското езеро. Въпреки своите етнически и исторически права в Македония и най-големия принос в хода на съюзническата военна кампания, България трябва да плаща за съдбовните грешки при дипломатическото оформяне на Балканския съюз.

На 19 май 1943 г. се сключва таен гръцко-сръбски договор за “приятелство и отбранителен съюз”. Той предвижда обща сръбско-гръцка граница в Македония и военен съюз в случай на нападение от страна на България. С това политически и юридически е сложен край на Балканския съюз. Гръцката и сръбската дипломация дори предлагат на Румъния да се присъедини към антибългарския договор.

Същевременно българските държавници подценяват позицията на Румъния. Още през есента на 1912 г. Букурещ поставя въпроса за компенсация от страна на България за нейното териториално разширение и за близо 80 000-те куцовласи в Македония. София упорито пренебрегва чисто грабителските искания на Румъния, но под натиска на Великите сили през април 1913 г. ѝ отстъпва Силистра. Румъния обаче остава недоволна и чака удобния момент да се намеси в конфликта на Балканите.

Антантата (най-вече Русия) полага големи усилия да съхрани Балканския съюз, но без успех. През май-юни 1913 г. българските управници изпадат в критична ситуация. При положение че се съобразят с претенциите на Гърция и Сърбия България ще има площ около 175 000 кв км и голям излаз на Бяло море. Но в такъв случай България трябва да се откаже от по-голямата част от Македония – земята, за която умират нейните войници. В назряващите териториални сблъсъци между бившите съюзници българските управници обаче проявяват липса на далновидност. Те продължават да пренебрегват заплашителната позиция на Румъния, която не се отказва от претенциите си за корекция на границата в Добруджа. Опитите за руски арбитраж в споровете между бившите съюзници прорадат. Ген. Савов заявява, че армията трябва или да се демобилизира, или незабавно да атакува. Сега изкрystalизират всички недостатъци на българския политически живот, изкористен от “личния режим” на цар Фердинанд. На 16 юни 1913 г. той дава устна, емоционално изразена заповед на ген. Савов да атакува гръцките и сръбските позиции. Това е тежко нарушение на Конституцията, защото липсва всякаква съгласуваност с Народното събрание и с правителството.

Атаката е предприета през нощта на 16 юни 1913 г. Още през есента на 1914 г. бившия министър-председател Гешов нарича тази съдбоносна стъпка “ден на престъпно безумие”. България започва войната като агресор, без подкрепата на Съглашението и без да е осигурен неутралитетът на Румъния. В своята принципна същност Междусъюзническата война е националноосвободителна за българите в Македония, но към нея се подхожда с политически и военен авантюризм. Развързката е бърза и трагична. Българският военен план не е ефективен – от петте армии в бойните действия се включват сам две и то на много широк фронт (от Видин до Солун).

Въпреки това отначало българските армии бележат успехи срещу гръцките и сръбските войски. Генералният щаб обаче не отпуска исканите подкрепления, които биха позволили да се нанесе масиран удар. Освен това срещу действащите български сили в Македония неприятелят разполага с далеч по-многобройни войски. На 18 юни 1913 г. правителството дава заповед военните действия да се прекратят. За това обаче не е уведомен цар Фердинанд. На 20 юни царът уволнява ген. Савов и за главнокомандващ назначава ген. Р. Димитриев. Това ново разногласие между кабинет, монарх и върховно командване води до непоправима стратегическа и оперативна грешка, която убива темпото на настъплението и не позволява на българските войски да нанесат още в самото начало съкрушителен удар.

Сърбия и Гърция използват създаденото положение. Техните армии започват контранастъпление, прониквайки дълбоко в Македония. На 27 юни 1913 г. обаче една близо половинмилионна румънска армия прекосява р. Дунав, и възползвайки се от оголения български тил, достига на 30 км от София. На 30 юни 1913 г. и турските войски, въпреки предупрежденията на Русия, преминават демаркационната линия Мидия-Енос и си връщат почти цяла Одринска Тракия. Така България се оказва във война едновременно със Сърбия, Гърция, Черна гора, Румъния и Турция – печално само по себе си за българската политика. Страната няма подкрепата на никоя от великите сили.

На 17 юли в Букурещ се открива мирната конференция. Букурещкият мирен договор е подписан на 28 юли 1913 г. България отстъпва на Румъния Южна Добруджа като “компенсация” за придобитите земи в Беломорска Тракия. Сърбия и Гърция си поделят преобладаващата част от Македония, като Белград слага ръка върху нейния вардарски, а Атина – върху егейския ѝ дял. В българските гранични предели остават само териториите, заключени между поречията на Струма, Места и Марица, т.е. Родопите, Пиринска Македония и Западна Тракия. България отстъпва на Османската империя Източна Тракия без Малко-Търновско, Свиленградско и Царевско. Този договор запазва турските имоти в българските територии и прехвърля върху нейното правителство задълженията по чуждите концесии в същите райони.

Междусъюзническата война приключва с Първата национална катастрофа за България. Националното обединение не е постигнато. В двете Балкански войни България губи повече от 66 хил. убити и дава 100 хил. ранени. Икономиката на страната понася щети за около 2 млрд. лв. В България пристигат близо 250 000 бежанци от Македония и Тракия.